

První dva záznamy pelichání slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*) v České republice

The first two records of moulting Thrush Nightingales (Luscinia luscinia) in the Czech Republic

Pavel Kverek¹ & Ivan Tláškal²

⁽¹⁾ Vilová 246, 294 02 Kněžmost; e-mail: pkverek@volny.cz

⁽²⁾ Písečná 777, 500 09 Hradec Králové; e-mail: ivantlaskal@seznam.cz

Úvod

Areál slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*) se rozkládá od SZ Evropy až po oblast Novosibirska v Rusku. V Evropě tvoří západní hranici hnízdního výskytu jižní Norsko, Dánsko, severozápadní Německo, Polsko, východní Slovensko, východní Maďarsko a Rumunsko. Během 90. let 20. století byl zjištěn v hnízdní době též na Britských ostrovech a v Holandsku. Slavík tmavý hnízdí především v podmáčených vrbinách a olšinách s přítomností hustého bylinného patra, často v blízkosti vodních toků či rybníků a jezer. Na tahu se ovšem může objevit i daleko od vody (CEPÁK *et al.* 2008, ŠTASTNÝ & HUDEC 2011).

V České republice se slavík tmavý vyskytuje jen v malém počtu a především na průtahu (KVEREK 2010). Za posledních třicet let jsou doklady o výskytu během tahu stále častější (CEPÁK *et al.* 2008). Podle HROMÁDKA *et al.* (2005) bylo od 80. let 20. století dokladováno nejméně 15 ptáků, kteří byli chyceni při nočních odchytech (na umělé osvětlení) na vrcholu Orlických hor. Bylo to v období „podzimního“ tahu mezi daty 15.8.–10.9. Slavík tmavý byl dokonce chytán v mírně větším počtu (15:11 jedincům) než slavík obecný (HROMÁDKO *et al.* 2005). Od roku 1989 se začínají objevovat zprávy o hnízdění v ČR. Slavík tmavý přitom většinou vytváří smíšené hnízdní páry se slavíkem obecným (*Luscinia megarhynchos*) (KVEREK 1998). Všechna prokázaná i pravděpodobná hnízdiště se nacházela v nížinných pořičních úvalech, pouze v jižních Čechách ležela mezi 420–430 m n.m. (ŠTASTNÝ *et al.* 2006).

Slavík tmavý patří k pěvcům, u nichž mladí ptáci před odletem pelichají částečně a staří kompletně. O tom, zda se tak děje vždy pouze na hnízdišti, údaje chybí (BERGER 1967). Úplně pohnízdni pelichání dospělých ptáků začíná v době od 25.6. do 5.8. Pelichání má velmi rychlý průběh a je ukončeno za 32–35 dní (CRAMP 1998). Slavík tmavý tak patří mezi pěvce s nejrychlejší výměnou peří a v určité fázi procesu není vůbec schopen letu (STRESEMANN & STRESEMANN 1966). Pro porovnání, u příbuzného slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) trvá kompletní pelichání asi 45 dní (GIN & MELVILLE 1983). U slavíků tmavých kroužkovaných na území naší republiky nebylo ani v jednom případě pelichání zjištěno. Tento příspěvek tedy přináší první dva záznamy o kompletním pelichání adultních slavíků tmavých na území České republiky.

Pelichající slavík tmavý v Orlických horách

Při pravidelných odchycích v rámci projektu CES v Orlickém Záhoří (koordináty: 50°18'N 16°27'E, mapovací kvadrát 5664, nadmořská výška 700 m) byl druhým z autorů dne 30.6.2012 odchycen dospělý slavík tmavý se započatým pelicháním křídel a ocasu. Lokalita se nachází v prostoru mezi státní hranicí s Polskem (cca 150 m od hranice) a rekreační chatou Perla. Místo je také pár stovek metrů od rekreačního zařízení Bedřichovka. Od května do července zde každý rok několik východočeských i jiných ornitologů (V. Volf, J. Kult, O. Šreibr, P. Světlík, K. Hromádko, J. Bartoníček, D. Rymešová, J. Porkert, J. Zajíc a další) pravidelně každý víkend provádí odchyt ptáků do nárazových sítí (19–26 sítí × 12 m) a shromažďuje faunistická data o této ptačí oblasti. Všechny organizační činnosti řídí a zajišťuje trojice ornitologů – M. Hromádko, K. Čihák a V. Hromádková a tvoří takto základ Patronátní skupiny pro výzkum ptáků v Ptačí oblasti Orlické Záhoří.

Pták se chytil do linie sítí na jednom z pravidelných odchytových stanovišť v čase první ranní kontroly. Místem odchytu je niva malého potoka, který tvoří přítok Divoké Orlice (obr. 1). Niva je hustě zarostlá vrbovými (*Salix* sp.) keři s místy širším pruhem dřevinné vegetace s olší (*Alnus* sp.) a topolem (*Populus* sp.). Některá místa tvoří bažinné louky a porosty jsou tedy druhově značně rozmanité. V bylinné vegetaci převládá devětsil lékařský (*Petasites hybridus*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*) a různé traviny. Na stejném místě se pták chytil opakovaně ještě po třech hodinách. Později již zjištěn nebyl. V čase kroužkování mu vypadla dvě rýdovací pera a uvolňovalo se některé drobné peří. Slavík byl vyfotografován a po vypuštění odletěl do blízkého vrbového křoví. Během kroužkování ani po vypuštění nebyl u slavíka zaznamenán žádný hlasový projev.

Podle světlých skvrn na špičkách loketních krovek (dále jen LK) levého (zachovalejšího) křídla a značného opotřebení ploch praporů ručních letek (RL) byl pták dodatečně podle doložených fotografií (viz foto 8 v příloze) prvním z autorů určen jako dvouletý (2K), tedy v prvním kompletním pelichání. Dále byl stanoven rozsah a postup pelichání. Ten byl v čase odchytu následující: oboustranně 9.–10. RL (pořadí RL počítáno od okraje křídla směrem dovnitř) v pisku (stadium 1 dle GINN & MELVILLE 1983), 7.–8. RL chybí (stadium 1), 1.–6. RL původní (stadium 0). Loketní letky (LL) na obou křídlech původní (stadium 0), dále oboustranně 1. terciální letka (TL) původní (stadium 0), 2.–3. TL chybí (stadium 1). Souměrně dále s příslušnými RL pelichaly 7.–10. ruční krovka (RK; stadium 1), 1.–4. LK (pořadí LK počítáno od středu křídla směrem k tělu) chybí pouze u levého křídla (stadium 1, ztraceny při odchytu či manipulaci?), 7.–10. LK pelichají oboustranně (stadium 1). Ocasní pera (OP) oboustranně 1.–2. (pořadí OP počítáno od středu ke kraji) chybí (stadium 1), 3.–6. původní (stadium 0). Dále bylo měněno drobné peří na hřbetě a v týle. Ve snaze zdokumentovat následný vývoj pelichání byly prvním z autorů za přispění Miloslava Hromádka a Kamila Čiháka v místě provedeny další dva odchyt, první 8.7. a druhý 13.7.2012. Přítomnost slavíka se nepodařilo ani v jednom případě potvrdit, přestože bylo k odchytům využito kromě sítí také sklopek a byla použita provokace nahrávkou.

Pelichající slavík tmavý na Mladoboleslavsku

Při kontrole hnízdišť slavíka obecného v SV části Mladoboleslavska byl prvním z autorů dne 29.7.2012 zjištěn výskyt slavíka tmavého u města Dolní Bousov (koordináty: 50°26'N 15°08'E, kvadrát 5556, nadmořská výška 260 m). Pták byl zjištěn podle typického hlasu, kterým z podmáčené vrby odpověděl na přehrávaný kontaktní hlas (varovně „vrčení“) slavíka obecného. Dvě keřové vrby v lemu polní cesty přechází na obou koncích do bylinné vegetace tvořené zejména kopřivou dvoudomou a třtinou (*Calamagrostis* sp.; obr. 2). Prostředí bylo po letních lijácích značně podmáčené; pod hustým keřem dokonce vznikla bahnitá laguna. Místo je obklopeno loukami, v době pozorování nedávno posečenými. Cca 50 m jižně na cestu navazuje světlý les z topolů bez podrostu a 200 m východně loukami protéká Kdanický potok, vlévající se po 1 km do Červenského rybníku. Niva potoka je hustě zarostlá vrby a devěsílem lékařským.

Pták byl v místě stejnou metodou ověřen i po třech hodinách, kdy byl dokonce spatřen v okrajových větvích keře, přecházejících do husté bylinné vegetace. Vzhledem k tomu, že se zdržoval stále ve stejné části keře, vzniklo podezření, že se může jednat o pelichajícího adultního ptáka s omezenou schopností pohybu. Tuto domněnku podporovalo i časné datum zástihu. Slavíka se však během odpoledne nepodařilo chytit do sklopky ani do nárazové sítě mezi keři. Akustickou kontrolou před setměním bylo zjištěno, že pták je v keři stále přítomen.

Následující den po poledni se s pomocí hlasové provokace podařilo slavíka opět potvrdit zcela na stejném místě. Slavík byl odchycen do sítě poté, když jsem (P. K.) vstoupil přímo do okraje vrby. Chytil se v tři metry široké proluce mezi keři, ve výšce jednoho metru nad zemí, naproti sousednímu keři. Pták byl v pokročilé fázi pelichání a bylo zřejmé, že k přeletu musel vystoupat větvi až do potřebné výšky. Po vyjmutí ze sítě byl okroužkován, změřen (délka běháku = 27 mm, délka křídla = 86 mm), zvážen (hmotnost = 28,75 g) a posouzeny tukové zásoby (stupeň 4 dle REDFERNA & CLARKA 2001). Poté byl pták vyfotografován a vypuštěn, přičemž volný prostor překonal klesajícím letem do spodních větví keře, jimiž hbitě odskákal do bezpečí. Od té doby se již neozval.

Pták byl určen jako starší dvou let a podle délky křídla, ale i nezájmu o přehrávku plného druhového zpěvu, usuzuji, že se mohlo jednat o samici, přestože případná dřívější hnízdní nažina již nemohla být zjištěna (KVEREK 2009). Rozsah oboustranně souměrného pelichání byl následující: 7.–10. RL téměř dorostlé (stadium 4 podle GINN & MELVILLE 1983), 6. RL dorůstá v délce mezi jednou a dvěma třetinami finální délky pera (stadium 3) a 5. RL dorůstá v délce méně než jedné třetiny finální délky pera (stadium 2). Následující 4. RL chybí (stadium 1) a 1.–3. RL původní (stadium 0) (foto 9 a 10 v příloze). Dále 1.–6. LL původní (stadium 0) a 1.–3. TL dorůstají v délce méně než jedné třetiny finální délky pera (stadium 2). Ocas pelichal oboustranně souměrně: 1.–6. OP ve stadiu 3 (délka dorůstajícího ocasu 34 mm). Souměrně byly měněny též svrchní křídelní krovky: 5.–10. RK dorůstají v délce mezi jednou a dvěma třetinami finální délky pera (stadium 3), dále pak 4. RK chybí (stadium 1) a 1.–3. RK původní (stadium 0; viz GINN & MELVILLE 1983). Měněno bylo i drobné peří těla. Ze záznamu je patrný razantní průběh

pelichání, kdy pták měnil kromě všech per ocasu současně devět letek každého křídla. Ačkoliv byla lokalita ještě dvakrát později navštívena, slavík zjištěn nebyl, přestože by se měl ve stejném místě, vzhledem k pokročilé fázi procesu pelichání, vyskytovat.

Diskuse

Zdokumentovaná pelichání dvou adultních slavíků tmavých jsou prvními doloženými případy úplného pelichání tohoto druhu na území ČR. V prvním případě se jednalo o dvouletého ptáka bez předchozí zkušenosti s kompletním pelicháním, druhý diskutovaný jedinec byl starší. Ani v jednom případě však zřejmě ptáci v místě pelichání nehnízdili, jednalo se spíše o ptáky nehnízdící – především proto, že lokalita v Orlickém Záhoří (HROMÁDKO *et al.* 2005) i úval Klenice na Dolnobousovsku (KVEREK 1991) jsou v hnízdní době pravidelně sledovány a hnízdící pár či případná mláďata by pravděpodobně neunikla pozornosti (zpívající samci slavíka tmavého však již byli zaznamenáni na obou místech). Zda všichni dospělí slavíci tmaví pelichají na hnízdištích neuvádí ani BERGER (1967), který tento druh dlouhodobě zkoumal v oblasti Hiddensee v Německu. CRAMP (1998) uvádí, že pelichání dospělých slavíků tmavých začíná již několik dní po vyvedení mláďat, ale je pravděpodobné, že nehnízdící (nebo neúspěšně hnízdící) ptáci mohou pelichat mimo tradiční hnízdiště a v časnějším termínu. Podle výsledků výzkumu příbuzného slavíka obecného na Mladoboleslavsku (KVEREK 2008) pelichají adultní slavíci obecní v místě hnízdění pouze za předpokladu, že hnízdiště během hnízdění nedegradovalo. Nehnízdící ptáci pelichají po odeznění rozmnožovacího puđu šířeji v oblasti a snad i mimo ní. Na základě těchto zjištění se lze domnívat, že pelichajícími slavíky tmavými mohou být podobně neúspěšní jedinci (KVEREK 1998). Myšlenku, že se jedná o ptáka nehnízdícího, podporuje také poměrně časně datum pelichání slavíka tmavého v Orlickém Záhoří. Původ ptáků ani doba, kdy se ptáci v místě pelichání objevili, nejsou ovšem přesně známy.

Chování obou pelichajících slavíků tmavých potvrzuje, že jde o proces naprosto skrytý, dokonale zasazený do bezpečného a úživného prostředí vlhčí povahy (v obou případech se jednalo o podmačené vrbiny). Prostředí výskytu se mezi oběma případy lišilo především nadmořskou výškou a zejména pelichání v horském prostředí je velmi překvapivé, protože doposud známé případy možného zahnízdění byly situovány v nižších polohách, kde lze předpokládat i pelichání (ŠTĀSTNÝ *et al.* 2006). Ptáci byli zastiženi každý v jiném datu a tedy i v jiné fázi kompletní pohnízdni výměny opeření. Zjištěné fáze pelichání, zejména ta pokročilejší u ptáka z Mladoboleslavska, kdy bylo měněno devět letek najednou, vypovídá o velmi rychlém průběhu pelichání (STRESEMANN & STRESEMANN 1966). Ani jednoho z ptáků se ale bohužel nepodařilo chytit s odstupem dní pro záznam rychlosti procesu pelichání. Zkušenosti, získané odchvytými dvou pelichajících slavíků tmavých v našich podmínkách ukazují, že zejména pro svoji nenápadnost mohou jinde podobné případy snadno uniknout pozornosti.

Poděkování

Poděkovat chceme M. Hromádkovi a K. Čihákovi za pomoc při výzkumu v Orlickém Záhoří a recenzentům za cenné připomínky k textu.

Souhrn

V roce 2012 bylo na dvou místech České republiky zaznamenáno kompletní pelichání adultního slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*). V prvním případě byl 30.6. odchycen dvouletý pták v Orlickém Záhoří (okres Rychnov nad Kněžnou, nadmořská výška 700 m). Pelichání bylo v počáteční fázi, kdy byly měněny oboustranně 7.–10. ruční letka (počítáno od kraje křídla) a 1. a 2. pár per ocasu (od středu ocasu). V druhém případě byl 30.7. zaznamenán více než dvouletý pták poblíž Dolního Bousova (okres Mladá Boleslav, nadmořská výška 260 m). Pelichání bylo v pokročilém stavu, kdy byly měněny 4.–10. ruční letka, 1.–3. terciální letky, kompletně ocasní a drobné peří. Oba ptáci byli okroužkováni a zdokumentováni fotograficky. Jedná se o první záznamy pelichání slavíka tmavého na území České republiky; jeden z nich je navíc zajímavý vysokou nadmořskou výškou a časným začátkem pelichání.

Summary

In 2012, two cases were recorded of complete moult in the Thrush Nightingale (*Luscinia luscinia*) in the Czech Republic. In the first case a second-year bird was captured in the Orlické Záhoří region (District of Rychnov nad Kněžnou, coordinates: 50°18'N 16°27' E, Grid no. 5664, altitude 700 m a.s.l.; willow growth in a wet upland floodplain) on 30 June. The bird was in an initial state of moult with primaries 7-10 (counted from the edge of the wing) and central rectrices 1-2 being exchanged. In the second case an older than second-year bird was recorded in a lowland near the village of Dolní Bousov (District of Mladá Boleslav, coordinates: 50°26'N 15°08' E, Grid no. 5556, altitude 260 m a.s.l.; temporarily waterlogged willow growth surrounded by meadows). The moult was rather advanced with primaries 10-4, tertials 1-3, all rectrices and small body feathers being exchanged. Both birds were ringed and photographed. These are the first documented cases of the Thrush Nightingale moulting in the Czech Republic and, moreover, one of them is noteworthy because of the high altitude and early timing.

Literatura

- BERGER W. 1967: Die Mauser des Sprossers *Luscinia luscinia*. *Journal für Ornithologie* 108: 320–327.
- CEPÁK J., KLVÁNA P., ŠKOPEK J., SCHRÖPFER L., JELÍNEK M., HOŘÁK D., FORMÁNEK J., & ZÁRYBNICKÝ J. 2008: Atlas migrace ptáků ČR a Slovenska. *Aventinum, Praha*.
- CRAMP S. (ed.) 1998: The Complete Birds of the Western Palearctic on CD-ROM. *Oxford University Press, Oxford*.
- GINN H. B. & MELVILLE D. S. 1983: Moults in Birds. *BTO, Tring*.
- HROMÁDKO M., ČIHÁK K., HROMÁDKOVÁ V. & PORKERT J. 2005: Ptáci Orlických hor. *OS Libri, Dobré*.
- KVEREK P. 1991: Sledování hnízdní populace slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) na Mladoboleslavsku. *Zprávy ČSO* 33: 33–37.
- KVEREK P. 1998: Dochází ke křížení slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) se slavíkem tmavým (*Luscinia luscinia*)? *Panurus* 9: 99–102.
- KVEREK P. 2008: Pelichání adultních slavíků obecných (*Luscinia megarhynchos*) na Mladoboleslavsku. *Panurus* 17: 43–52.
- KVEREK P. 2009: Poznámky k odchytům a určování slavíků. *Kroužkovatel* 7: 22–23.
- KVEREK P. 2010: K výskytu slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*) u nás. *Kroužkovatel* 9: 11.

- REDFERN C. P. F. & CLARK J. A. 2001: *Ringers' manual*. BTO, Thetford.
- STRESEMANN E. & STRESEMANN V. 1966: Die Mauser der Vögel. *Journal für Ornithologie* 107: 33–34.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 1996: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. *Aventinum, Praha*.
- ŠŤASTNÝ K. & HUDEC K. (eds) 2011: Fauna ČR. Ptáci 3. *Academia, Praha*.

ISSN 1211-6424

ISBN 978-80-87151-25-9

+ foto v barevné příloze

Obr. 1: Prostředí odchytu slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*), Orlické Záhoří, 25.6.2007. Foto: I. Tláškal.

Fig.1: Habitat in which a Thrush Nightingale (*Luscinia luscinia*) was captured, Orlické Záhoří, 25.6.2012. Photo by I. Tláškal.

Obr. 2: Prostředí odchyty slavíka tmavého, Dolní Bousov, 30.7.2012. Foto: P. Kverek.

Fig. 2: Habitat in which a Thrush Nightingale was captured, Dolní Bousov, 30.7.2012. Photo by P. Kverek.

